

JAKABHÁZI BÉLA-BOTOND

JÓNÁS – EGY „MÁS” PRÓFÉTA

A Biblia csodálatos könyv – hallhatjuk gyakran a különböző keresztény felekezetek híveinek és lelkészeinek ajkáról e több vagy kevesebb meggyőződéssel tett kijelentést, s ezzel sem vagyunk másként, mint a legtöbb dologgal az életben: minél többet foglalkozunk vele, minél jobban megértjük, annál értékesebbé válik számunkra, ugyanakkor annál inkább fenyeget a veszélye annak, hogy jól begyakorolt közhelyeket ismételünk. Ilyen értelemben lehet, hogy helytálló a Bibliát kincsesbányához hasonlítani, viszont nem kell szem elől tévesztenünk a tény, hogy a „kincsek” értéke nem abszolút és objektíven meghatározható, hanem – éppen azért mert vallásos életünk szerves része, egy adott közösség értékrendjétől függő, minden korban értelmezett és újraértelmezett vagyon, amely még mindig, és újra meg újra meglepetéseket tartogat számunkra.

Van az Ószövetségnek egy része, amely hozzánk, unitáriusokhoz, különösképpen közel áll – ezt a prófétai könyvek alkotják. Nem véletlen, hogy az Ószövetségből ezeket a könyveket előszeretettel használjuk, mivel hit- és életfelfogásunk szerint mint az egyes ember, mint a közösségek és gyülekezetek is a prófétai magatartás lényegét kell hogy vállalják.

A kereszténység történetének háromnegyed részében központi jelentőséget a szentség jellegű ceremóniák, a rítusok foglalták el. Aztán jött a Reformáció, elődeink nagyszerűen felismerték azt, hogy a hitelesen vallásos ember magatartása a prófétai magatartás kell hogy legyen. Ezt bizonyítja Dávid Ferenc élete is: az ember csak akkor töltheti be a só szerepét a világban, ha lankadatlan igazságkereséssel, állandó belső megújulással, a régi felfogások felülvizsgálatával és aktív társadalmi étellel bizonyítja, hogy hite belülről váltja meg őt, s talán még akkor is vállalja a prófétai sorsot, ha tudja: meg nem értés, szenvedés és csalódás fogja kísérni életútját. De idővel a prófétai lendület is alább hagy, a szokások hatalma gyakran legyőzi a kereső embert, a bátor kiállású újítókat gyakran a hagyományokat követő utódok váltják fel, akik nehezen tudnak különbséget tenni az élő vallásosság és a szokások, igazi hit és képzelet között. Ezért aktuálisak a próféták, s mindig meg kell csodálnunk magatartásukat. Sokszor úgy gondoljuk, hogy az ószövetségi próféták Isten eszközei voltak, de ez így nem állja meg a helyét. A prófétai élet egyben jelentette a teljes engedelmességet Isten akaratának, ugyanakkor a teljes szabadságot is, s ez az ellentmondásos helyzet különös méltóságot kölcsönöz ezeknek a jellemóriásoknak.

Az általánosítás veszélyének tudatában állíthatjuk azt, hogy a próféták többnyire komoly, zord emberek voltak, akik Isten ítéletét hirdették egy erkölcsi szem-

pontból haldokló társadalomban. Mondanivalójuk súlyos és gyakran kegyetlen. Talán nem véletlen, hogy életük során általában kudarcot vallottak. Csak amikor az utolsó próféta is elhallgatott, a fogságban levő zsidók rádöbbennek, hogy a királyság zavaros évszázadaiban a tiszta monoteizmus csak a próféták által maradhatott fenn. És ha megszoktuk a próféták zord stílusát, amely jól kihangsúlyozta a mondanivalójuk súlyosságát, meglephet, hogy van egy prófétai könyv, amely gyökeresen különbözik a többitől.

Jónás könyve elbeszélés, elmondja az engedetlen próféta mesés történetét, aki előbb menekülni próbál rábizott feladata elől, később pedig panaszkodik a prédikációja által elért váratlan eredmény miatt. A hős, akinek tulajdonítják ezt a mulatságos kalandot, II. Jeroboám király kortársa, de a könyv nem az ő műve, nem is lehet az övé, szó sem lehet történelmi magyarázatról, hiszen az említett város, Ninive, több mint 200 évvel a könyv keletkezése előtt már elpusztult. Ugyanakkor stílusa és a felsorolt csodák is mind azt sugallják, hogy itt nem történelmi eseményekről, hanem meseszerű példázatról van szó. Kétség nélkül, Isten meg tudja változtatni a szíveket, de a niniveiek megtérése enyhén szólva túlzás. Igaz az, hogy Isten, törvényei által, a természet ura, de a csodák itt úgy halmozódnak, mintha Isten is az engedetlen próféta kedvében akarna járni.

A könyv szerzőjének zsenialitása mutatkozik meg abban, hogy szórakoztatva tanít. Gúnnal és iróniával mutatja be a hőst, Jónást. Szakít a próféta szűk magyarázatával, állítja, hogy a fenyegetések, még a legerősebbek is, az irgalmas Isten akaratának a kifejezései, aki csak a bűnbánat megnyilvánulását várja, hogy megbocsáthasson. Szakít a zsidó partikularizmussal, és egyetemességet hirdet. Ebben a történetben az egész világ szimpatikus, kezdve a pogány matrózokkal, le egészen a ninivei állatokig, kivéve Jónást, az egyetlen izraelitát. Egy olyan történet ez, melyet egészében el kell olvasni. Ezt a történetet John Miles úgy jellemzi, hogy „paródia, amely a Bibliát magát parodizálja”. John McKenzie szerint pedig a Jónás története „cáfolat az ősi választási és szövetségteológiára”. Jónás könyve nemcsak az egész prófétai hagyománnyal, hanem a Biblia alapjaival helyez szembe egy történetet, amely valójában egy példázat. Ezek a megállapítások elvetik a sulykot, de jelzik azt, hogy milyen nagy szenzációként kell számon tartani azt, hogy egy ilyen humoros hangvételű, a hagyománnyal szakító könyv helyet kapott az Ószövetségben.

Jónás történetét négy fő pontba lehetne összegezni: elhívás, feladat, az üzenet, és Jónás elégedetlenkedése. A dráma négy mozzanatának mindenikében történetek teljesen ellenkezők azzal, amit egy, a prófétai hagyományból származó történettől elvárnánk. Várakozásainknak így módon történő kijátszása a megértést szolgálja, akárcsak Jézus példázataiban.

Vegyük először Jónás elhívását. Amikor Ézsaiás prófétát elhívja Isten, ő készséggel és vágyakozva áll a kihívás elébe. Az Ézs 6,8–9-ben ez áll: „Mikor az Úr szavát hallottam, aki ezt mondta: Kit küldjek el, ki megy el követségem-

ben? Én azt mondtam: Itt vagyok, engem küldj! Ő válaszolt: Menj és mondd meg e népek: Hallván halljatok, de ne értsetek, látván lássatok, de ne ismerjete!” Jeremiás az elhívatása idején fél a kihívástól. A Jer 1,6-ban ő így válaszol: „Ó, Uram, Uram! Hiszen nem értek a beszédhez, mert fiatal vagyok!” Akár félénken, akár magabiztosan, de a prófétának engedelmesen kell válaszolni az elhívásra. Ez a hagyomány. De hogyan beszélhetünk Jónás elhívásáról? „Így szólt az Úr igéje Jónáshoz, Amittaj fiához: Indulj, menj Ninivébe, a nagy városba, és prédikálj ott, mert feljutott hozzám gonoszságának híre! El is indult Jónás, de azért, hogy Tarsisba meneküljön az Úr elől. Elment Jáfóba, talált ott egy hajót, amely Tarsisba készült. Kifizette az útiköltséget, és hajóra szállt, hogy a rajta levőkkel Tarsisba menjen az Úr elől.” (1,1–3) Isten azt parancsolja neki, hogy menjen keletre, szárazföldre; ennek ellenére Jónás nyugatra megy, de a tengeren. Különleges próféta ez a Jónás.

Mint ahogyan a próféták esetében lenni szokott, Isten feladatokat osztogat (erre mondta James Luther Adams, hogy „Isten a nagy Feladatosztó”). Az Úrnak sikerül a jó irányba terelnie Jónást azáltal, hogy a viharok idején a vízbe dobhatja. Érdekes, hogy pogány hajósok dobták a vízbe, akik tudták azt, amit Jónás semmiképp sem akart tudni: „senki sem menekülhet az Úr elől”. (1,10) Ezután következik a második megalázása az ellenszegülő prófétának. „Az Úr azonban odarendelt egy nagy halat, és az lenyelte Jónást. Három nap és három éjjel volt Jónás a hal gyomrában” (2,1). És generációkon keresztül vita kezdődik, hogy milyen mediterrán halfajta lehetett, amely úgy nyelhetette le Jónást, hogy nem tett kárt benne, szem elől tévesztve a helyzet nyilvánvaló komikumát. Az engedetlen próféta szatírája a Perzsa öbölbe való dicstelen megérkezéssel folytatódik: „Az Úr pedig parancsot adott a halnak, és az kiköpte Jónást a szárazföldre.” (2,11 – könyv: 2,10) – nem éppen dicső megérkezése ez egy prófétának, Isten emberének.

Míndezek után Isten mindent előlről kezd Jónással, akivel úgy kell bánni, mint egy engedetlen és durcás tinédzserrel: „Indulj, menj Ninivébe, a nagy városba, és hirdesd ott azt az üzenetet, amelyet én mondok neked!” (3,2) Megérkezve Ninivébe és az üzenet hirdetése után, ami történt, ez az eredmény az egész prófétai hagyomány legcsodálatosabb megtérése, bűnbánata. „Ninive lakosai azonban hittek Istennek, bűntöt hirdettek, és zsákruhát öltött a város apraja-nagyja.” (3,5) Még a király is. „Amikor ez a hír eljutott Ninive királyához, fölkel trónjáról, levetette magáról díszruháját, zsákruhát öltött magára, és hamuba ült” (3,6). De ez még nem minden, a bűnbánat még az állatokra is kiterjedt. „Azután kihirdették Ninivében a király és a főurak rendeletére a következőket: Az emberek és állatok, a szarvasmarhák és juhok semmit meg ne kóstoljanak, ne legeljenek, vizet se igyanak! Öltösn zsákruhát ember és állat, kiáltsanak teljes erővel Istenhez, és térjen meg mindenki a rossz útról, és hagyjon fel erőszakos tetteivel!” (3,7–8)

Miután a prófétálás ilyen hihetetlen sikerrel járt, következik Jónás haragja, ironikus végkövetkeztetése, mivel Isten úgy dönt, hogy nem bünteti meg Nini-

vét. Ez Jónásnak késői mentetetőzési lehetőséget ad arra nézve, hogy miért nem fogadta el a prófétai kihívást. „Így imádkozott az Úrhoz: Ó, Uram! Gondoltam én ezt már akkor, amikor még hazámban voltam! Azért akartam először Tarsisba menekülni, mert tudtam, hogy te kegyelmes és irgalmas Isten vagy, türelmed hosszú, nagy a szereteted, és még a rosszat is megbánod.” Mindenki számára érthetővé válik Istennek igazi célja, egyedül Jónás az, aki nem ért semmit az egészről, s annyira nevetséges, amikor így válaszol Isten kérdésére, hogy méltán haragszik-e: „Igen, jogosan haragszom mindhalálig!” Jónás duzzogva kiül a sivatagba, mert a büntetésről szóló próféciája nem vált valóra (mintha a prófécia célja a pontosság és következetesség, mintsem a bűnbánat lett volna), és mert a növény, mely árnyékot tartott neki elszáradt. A történet Isten beszédével zárul. „Én meg ne szánjam meg Ninivét, a nagy várost, amelyben több mint százhuszezer ember van, akik nem tudnak különbséget tenni a jobb és a bal kezük között?” (4,11)

Kedves Testvéreim, úgy érzem, Jónás könyve által felvetett kérdésre választ kell adnunk, s ez a válasz nem lehet más, mint a bizalom. Nyíltan szembe kell nézni a valósággal és a kényszerítő körülményekkel: ez a világ nem úgy működik, mint ahogyan mi azt elképzeltük vagy esetleg tanultuk. És nem úgy működik sokszor, ahogyan azt mi szeretnénk. Mert mi van akkor, ha a jó nem kap jutalmat, a rossz pedig nem bűnhődik. Olyan kérdések ezek, amelyekkel sokszor találkozunk, s talán egyértelmű válasz helyett pótválaszokat kerestünk. Jó nem elfelejteni, hogy Isten nem a mi szabályaink szerint „játszik”, az ő bölcsessége nem emberi okosság, az ő tervei nem az emberi elme termékei. Úgy tűnik, hogy két lehetőségünk van: Jónások módjára értetlenkedünk és duzzogunk azon, hogy Isten másként rendezi a világ dolgait és a mi életünket is, mint ahogyan mi szeretnénk, vagy felismerjük, hogy végtelen bölcsességében Isten számunkra érthetetlen módon intéz mindent, és ilyen helyzetben a vallásos ember nem dacol vagy értetlenkedik, hanem bízik Istenben. Mert nem érthetjük Istent, de a benne bízó ember még a látszólag értelmetlen és kellemetlen eseményekben is Isten gondviselését látja. Sok vesződségtől szabadulna meg az emberiség, mi, ha nem Jónásként viszonyulnánk, életünk nem lenne olyan, mint egy hatalmas hal hasába zárt rab élete, hanem nyílt és szabad, mindenekelőtt pedig Istenben bízó. Legyünk tudatában annak, hogy az Isten iránti teljes bizalom a biztosítéka annak, hogy éltünket nem a félelem uralja, hanem egy alapvetően jóindulatú odafordulás társainkhoz, az élethez – elvárásainktól függetlenül, méltósággal és szabadon. Ámen.

SZABÓ LÁSZLÓ

CSILLAGOK A FÖLD ALATTI ÉGEN¹

*„Nekem az olyan böjt tetszik, amikor leoldod a bűnösen fölra-
kott bilincseket, kibontod a járom köteleit, szabadon bocsátod
az elnyomottakat, és összetörsz minden jármot!*

*Oszd meg kenyeredet az éhezővel, vidd be házádba a szegény
bujdosókat, ha mezítelent láatsz, ruházd fel, és ne zárkózz el
testvéred elől!*

*Akkor eljön világosságod, mint a hajnalhasadás, és hamar
beheged a sebed. Igazságod jár előtted, és az Úr dicsősége
lesz mögötted.” (Ézs 58,6a–8)*

I.

Kedves Testvéreim! Nem állhatom meg, hogy e szószékről ne fejezzem ki elismerésemet mindazok iránt, akik egyházkörünk érdekében áldásosan tevékenykedtek. Ugyanakkor javasolom, hogy tanuljunk közösen hibáinkból és mulasztásaink következményeiből. Egyházköri életünk kiértékelése csakis így válhat érdemlegessé.

Mindenkori közgyűléseink alkalmával elsősorban az elmúlt év egyházkörbeli eseményeit vesszük számba, vagyis az eredményeket és a kudarcokat leltározzuk. Mindez többnyire adatszerűen történik, ami természetes, hiszen tartozunk ezzel a közigazgatási elvárásoknak és az egyházi levéltáraknak. Létezik azonban egyházi működésünknek olyan vetülete is, amiről nem a számok nyelven kell beszélni, hanem hivatásgyakorlásunk őszinte vizsgálatával. Fölöttébb érdemes időnként közös önvizsgálatot tartanunk egyházzolgálatunkról. Vegyük hát számba egyénenkénti hozzáállásunkat, gondoljuk át közösen hivatástudatunkat, és igazítsuk ki annak fogyatékoságait. Lelkünkben és értelmünkben kerüljenek ma újra mérlegre az olyan fogalmak, mint szolgálat, hivatás, egyház, nép, értékek, érdekek és a hasonlóak. Nehéz elképzelni ez alkalomnál súlyosabban ösztönzőt a felsoroltak közös átgondolására avégett, hogy egyenkénti szolgálati helyünkön hivatásszerűbb és Istennek tetszőbb legyen a további tevékenységünk.

¹ Egyházi beszéd a kolozs-tordai egyházkör 2006. évi közgyűlésén, Kolozs, 2006. július 8-án